

Als
Churchill nen molstas
wilt draagen

Els Van Damme, aspirant
van het Fonds voor
Wetenschappelijk
Onderzoek - Vlaanderen,
UGent en Yves T'Sjoen,
docent moderne
Nederlandse Literatuur,
UGent

'Zijde bij de Hitlerjeugd nie meer dan?'

'Vooruit' en Pierken de Spiegelleire op het breukvlak van twee discoursen: van socialisme naar nationaalsocialisme (1931-1944)

In dit artikel wordt vanuit een tekstvergelijkend perspectief de 'Brief van Pierken' in de krant 'Vooruit' (1931-1944) bestudeerd. Richard Minne en Frits van den Berghe publiceerden aanvankelijk in 'Koekoek', en vanaf 1935 in 'Vooruit', wekelijks een 'Brief van Pierken'. Tijdens de Duitse bezetting vluchtte de redactie van 'Vooruit' naar het buitenland en werden de redactionele activiteiten overgenomen door figuren die met de bezetter collaboreerden. Ondanks de afwezigheid van Minne (Van den Berghe overleed in 1939) werd de 'Brief van Pierken' voortgezet in de krant. De man die zich in de 'gestolen' 'Vooruit' schuilhield achter de figuur van Pierken was Leo Poppe.

De ideologiekritische 'Brieven van Pierken' in de periode 1931-1939 respectievelijk 1940-1944 worden eerst in hun brede historische en internationale context gesitueerd. Politieke, economische en sociale bewegingen op het internationale forum van de jaren 1930 worden in een kort overzicht gepresenteerd. Voorts wordt ingegaan op de geschiedenis en het specifieke karakter van de 'Brief van Pierken'. In een tweede deel van deze bijdrage verschuift de focus van historiciteit naar discours. In een discoursanalytische studie van de 'Brieven', meer bepaald een onderzoek naar ideologisch geladen passages, wordt duidelijk welke verschuivingen zich in de denkwereld van Pierken de Spiegelleire hebben voltrokken.

De Grote Depressie en het bloeiende culturele leven

België ging begin jaren 1930 gebukt onder de Grote Depressie.¹ De stagnerende wereldhandel en de krimpende afzetmarkt voor exportproducten zorgden ook in dat kleine koninkrijk aan de Noordzee voor een sfeer van onzekerheid en wantrouwen. Met het failliet van de bekende Antwerpse autoconstructeur Minerva verdween de Belgische auto-industrie. De koopkracht van de arbeiders daalde spectaculair en de

Karikatuur van de Britse premier Winston Churchill. Detail uit de 'gestolen' strip *Brief van Pierken*, getekend door Leo De Budt. (Uit: *Vooruit!*, 31/05/1942)

werkloosheid bereikte haar hoogste peil. In 1928 was amper 1 procent van de beroepsbevolking van België werkloos, op het eind van het volgende decennium – aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog – was dat aantal vertienvoudigd. Statistieken wijzen uit dat in 1932 één vijfde van de beroepsbevolking werkloos was.

In die sfeer van faillissementen en stakingen trachtte de regering maatregelen te nemen die het economische herstel moesten bespoedigen. Medio jaren 1930 wierp die politiek, onder het gezag van de katholieke premier Paul van Zeeland, heel tijdelijk enkele vruchten af. Maar ook in 1936 en 1937 liet de crisis zich weer in alle hevigheid voelen. De jaren 1930 staan in historische overzichten dan ook geboekstaafd als de jaren van economische chaos en politieke crisis. Regeringen waren instabiel, zodat ze elkaar in ijtempo opvolgden. Maatschappelijke onzekerheid en economische laagconjunctuur bleken de ideale voedingsbodem voor autoritaire systemen en antidemocratische strekkingen in de politiek. In België boekten de traditionele partijen (katholieken, socialisten, liberalen) eind jaren 1930 een aanzienlijk verlies, ten gunste van uiterst rechtse politieke groeperingen. Het Vlaamsch Nationaal Verbond en Rex spiegelde zich aan extremistische fracties in Portugal, Oostenrijk, Italië, Duitsland en later ook Spanje. Rome en Berlijn waren de geldschietsters van extremistische partijen, ook in België. Er was dus niet enkel sprake van economische tegenspoed, ook het klassieke politieke bestel stond onder immense druk. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, in mei 1940, zegvierden die antiparlementaire tendensen.

Dankzij de sociale wetten die in België medio jaren 1930 werden gestemd, mede onder invloed van de regeringsdeelname van de Belgische Werkliedenpartij (BWP), konden de amusementsindustrie en het cultuurconsumentisme tot bloei komen. Mensen kregen meer vrije tijd, onder meer door de invoering van de zesdaagse werkweek. De radio ontwikkelde zich razendsnel tot een populair medium. De filmindustrie bloeide. 1933 is het jaar dat de griezelfilm het opmerkelijk goed deed in de meer dan duizend bioscopen die België toen telde. De goedkope geïllustreerde massapers verwierf een belangrijke positie naast de opiniërende krant waarin nog overwegend ideologisch gekleurd commentaar bij het politieke leven werd gegeven. De commercie veranderde ingrijpend het uitzicht van de Belgische journalistiek. Het publiek wilde zich vermaken en kocht massaal kranten waarin vooral aandacht werd besteed aan foto's en fait divers, waarin servicereportages, sportverslaggeving en ook stripverhalen de zakelijke reportage vervingen. Stilaan raakte de verzuilde, politiek gekleurde traditionele krant in de verdrukking. Het ontstaan van het stripverhaal in de Belgische dagbladen moet tegen die achtergrond van commercialisering en massaconsumptie worden gezien.²

Hoewel in het maatschappelijk leven van België de katholieke kerk nog bijzonder dominant was, heeft ze niet kunnen verhinderen dat de moderniteit (het moderne leven) in de tussenoerlogse periode definitief doorbrak. Velerlei pogingen zijn ondernomen, vanuit het Vaticaan en door de reactionaire paus Pius XI, om in Europa een katholiek ethisch reveil te bewerkstelligen. Ook in België was de Katholieke

Actie bijzonder actief, onder andere in het rijke verenigingsleven. Alleen, de maatschappij werd pluralistisch en de burger genoot de vrijheid. Commercie en amusement wonnen stilaan het pleit van het katholieke geloof.

In de late jaren 1920 en begin jaren 1930 zien we ook de ongekende bloei van het rechts georiënteerde Vlaams-nationalisme, de toenemende verstedelijking in Europa, de massaproductie en -consumptie. België was toen al het land van de communautaire tegenstellingen. Vlamingen gingen op zoek naar een eigen identiteit en België zag de eerste nationale instellingen gesplitst. Democratie en autoritarisme bepaalden eind jaren 1930 het maatschappelijk leven.

Stripverhalen in kranten zijn de uitgelezen barometer voor die ontwikkelingen.

Het Plan van de socialisten

De belangrijkste politieke machtsblokken in België vóór de Tweede Wereldoorlog, werden gevormd door katholieken en socialisten. Zowel de katholieke kerk als de Belgische Werkliedenpartij maakte gebruik van een ruim vertakt verenigingsleven om de eigen ideologie onder 'het volk' te propageren. Het was een tijd dat mensen nog voor de politiek te mobiliseren waren, zoals we kunnen zien op foto's van de vele grote massa-evenementen. De ideologische strekkingen hadden ook hun eigen perskanalen.

Het socialisme in Vlaanderen gebruikte als spreekbuis onder meer de krant *Vooruit*, waarvan de redactie en de drukkerij in Gent waren gevestigd. Gent was een industriestad, met veel armoede en ellende, waar het socialisme zich op het eind van de 19e eeuw had georganiseerd. Geen toeval dat precies in Gent, in 1884, de krant *Vooruit* werd opgericht die het socialistische ideeëngoed onder de arbeiders moest verspreiden. Het is in die krant dat de socialistische partijideoloog Hendrik de Man zijn roemruchte Plan van de Arbeid presenteerde. Het Plan wilde de economische laagconjunctuur keren door te investeren in openbare werken. Dergelijke investeringen schiepen nieuwe werkgelegenheid en konden het economische leven weer aanwakkeren. De goedkeuring van het Plan, op Kerstmis 1933 (het jaar van Hitler, de economische depressie, de griezelfilm), luidde een nieuwe marsrichting in voor het Belgische socialisme. Alle middelen werden ingezet om Plan-propaganda te voeren, ook en zelfs vooral de journalistiek. De nieuwe heilsboodschap werd via kranten en op meetings verkondigd, en ook vele linkse intellectuelen en kunstenaars voelden zich aangetrokken door het toekomstplan van De Man.

De creatieve rol van Richard Minne en Frits van den Berghe

Een van die linkse intellectuelen was de Vlaamse dichter en journalist Richard Minne (1891-1965).³ Deze sceptische schrijver werkte begin jaren 1930 mee aan een weekblad van de socialistische krant *Vooruit*, getiteld *Koekoek*, waarin hij in mei 1931 begon met een stripverhaal.⁴ Het weekblad werd verkocht in kiosken en bleek een groot verkoopsucces. De oprichting van *Koekoek* maakte deel uit van de nieuwe

Links: Richard Minne. (Amsab-ISG). Rechts: Frits van den Berghe. (Amsab-ISG)

marsrichting die het socialisme in de late jaren 1920 had ingezet, en waarvoor de journalistiek goed dienst kon doen. *Brieven van Pierken* is de titel van dit eerste stripverhaal in de geschiedenis van de Vlaamse dagbladders, en zonder twijfel ook een van de langstlopende strips. Tussen 1931 en 1965, ruim dertig jaar, verscheen wekelijks een *Brief van Pierken*. Samen meer dan 1500 afleveringen. Opmerkelijk is dat de schrijver Minne voor die strip samenwerkte met de expressionistische schilder en tekenaar Frits van den Berghe (1883-1939).⁵ Van den Berghe genoot veel aanzien in de internationale kunstwereld van zijn tijd. Samen met Gust en Leon De Smet behoorde hij tot de tweede groep van avant-gardekunstenaars die in Sint-Martens-Latem actief was. Ze vormden samen een belangrijke schildersgroep die te vergelijken is met de vermaarde school van Barbizon (of de tweede school van Fontainebleau) in het Frankrijk van de 19e eeuw. Vooral na zijn dood werd en wordt op de internationale kunstmarkt veel geld neergeteld voor Van den Berghes schilderijen en grafische kunst. De schrijver Minne en de kunstschilder Van den Berghe werkten tot september 1939 samen aan het feuilleton over het personage Pierken de Spiegelleire. Pierken is een vrijgevochten arbeidersjongetje dat vanuit zijn gespeelde naïviteit zijn eigenzinnige en vooral ongezouten kijk op eigentijdse maatschappelijke en politieke ontwikkelingen geeft. Hij levert kritiek op de katholieke kerk en formuleert zijn bedenkingen bij het dagelijks leven in Gent, de stad van het proletariaat. Minne schreef het verhaal, Van den Berghe maakte de tekeningen. Pierken spreekt met de stem van de arbeidersklasse, maar is toch vooral de anarchistische vrijbuiters. Van den Berghe is de tekenaar die het socialistische discours een eigen gezicht gaf. Alleen al uit zijn vele karikaturen, de satirische prenten en ook de tekeningen voor de *Brief van Pierken* blijkt zijn schatplichtigheid aan het socialistische discours. Bijzonder trefzeker is de kritiek op de greep die de katho-

Links: Leo Poppe (2e v.l.). (Amsab-ISG). Rechts: Leo De Budt. (© *Buthologie*. *Leven en werk van Leo De Budt. Een retrospectieve*, Gent: 9de Kunst, 2007, p. 41)

lieke kerk had op het maatschappelijke en politieke systeem in Vlaanderen. Maar even scherp zijn de spitse commentaren op het toenemende autoritarisme in de Europese samenleving, met de opkomst van het nationaalsocialisme en de extremistische partijen in binnen- en buitenland. Met behulp van de strip konden Minne en Van den Berghe hun ideologische boodschap kwijt, zonder in louter partijpropaganda of in een offensief ideologisch discours te vervallen. Van den Berghe maakte tot zijn dood in 1939 ironische portretten van figuren als Hitler; Joris van Severen, de uiterst rechtse leider van het Verdinaso; Léon Degrelle van het Waalse extremistische Rex; Staf de Clercq van het fascistoïde VNV. Het verzamelde beeldarsenaal geeft een inkijk in de visie van de tekenaar die in dienst van het socialistische gedachtegoed werkte en zijn pen(seel) leende voor het uitdragen van de ‘heilsboodschap’.

De massamedia in België hadden begin jaren 1930, na de fenomenale beurscrash, een metamorfose ondergaan. Lezers wilden zich bij voorkeur vermaken en vonden in het stripverhaal en de satire een amusante variant op de stem van de politieke commentator. Het ideologische discours zat voortaan verpakt in teksten die vooral op de brede publieke smaak waren gericht: toegankelijk, aantrekkelijk, geestig, en nog het liefst met foto’s en illustratiemateriaal (dus ook tekeningen en strips). Het vermelde Plan van de Arbeid, dat het weinig ideologische socialisme in België een nieuwe gedaante en een nieuw elan wilde geven, meer bijdetijds en minder pragmatisch wilde maken, bediende zich van het stripverhaal van Minne en Van den Berghe. Of anders uitgedrukt: de *Brief van Pierken* kon makkelijk worden gerecupereerd voor het Plan-discours, omdat het bij die strategie perfect aansloot. De eerste dagbladstrip hekelde wantoestanden in de binnenlandse politiek en hing een sarcastisch beeld op van het oprukkende fascisme in Europa. Zowel woord als beeld kon bij die ideologische opzet helpen.

Een 'gestolen' krant, een 'gestolen' strip

De Duitse inval in België op 10 mei 1940 luidde een drastische koerswijziging in voor *Vooruit*. De raad van bestuur had al in april beslist dat het socialistische dagblad niet zou verschijnen onder Duits regime en had de redacteuren de opdracht gegeven om bij het uitbreken van de oorlog naar Frankrijk uit te wijken. Op 16 mei was de bijna voltallige redactie – onder wie ook Minne – naar Frankrijk getrokken, op 17 mei werd de uitgave van *Vooruit* stopgezet.⁶ *Vooruit* kwam vervolgens in handen van de collaboratie en werd een zogenaamde 'gestolen' krant, die tegen de wil van de eigenaars in opnieuw verscheen en een belangrijke rol te vervullen kreeg in de beïnvloeding van de publieke opinie en de verspreiding van het nationaalsocialistische gedachtegoed. Via een strak censuursysteem, dat was gemodelleerd naar het door Goebbels uitgetekende persbeleid in Duitsland, werd gestreefd naar *Gleichschaltung* of gelijkkluidendheid.⁷ Alle media dienden de nationaalsocialistische ideeën en thema's eensgezind te verspreiden, waarbij de boodschap rechtlijnig, met weinig nuances en zo eenvoudig mogelijk moest worden overgebracht. Bovendien speelde de nazipropaganda sterk in op de emoties, instincten en gevoelens van haat en angst van de bevolking. Ook in *Vooruit!* vertaalde deze aanpak zich in een sterk antisemitisch en – na het afbreken van het niet-aanvalsverdrag met Rusland op 22 juni 1941 – antibolsjewistisch discours. Het Joods-bolsjewistische gevaar werd gepresenteerd als de grootste bedreiging voor Europa.

Tekeningen, strips en karikaturen leenden zich uitstekend tot een dergelijke eenzijdige, gekleurde berichtgeving en waren het medium bij uitstek om de nationaalsocialistische propaganda ingang te doen vinden bij de lezers van *Vooruit!*. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de populaire *Brief van Pierken* na verloop van tijd weer een plaatsje kreeg in de krant. Op 7 september 1941, na een afwezigheid van 16 maanden, kwam Pierken opnieuw aan het woord. Op het eerste gezicht leek alles erop te wijzen dat de terugkeer van de kleine volksjongen een aangenaam weerzien zou worden. De eerste oorlogsbrief van Pierken vertoonde op formeel vlak geen opvallende breuk met de vooroorlogse beeldverhalen van Minne en Van den Berghe: de tekenstijl, de opmaak, de verhouding van woord en beeld waren vrijwel identiek aan het geïmiteerde model en moeten bij de lezer onmiddellijk herinneringen hebben opgeroepen aan de strip uit de jaren 1930. Deze formele continuïteit was te danken aan Leo de Budt (1919), de leerling van Van den Berghe die na diens dood in 1939 het illustratiewerk voor de *Brief van Pierken* had overgenomen en zo de directe schakel vormde tussen de satirische vooroorlogse brieven en de brieven in oorlogstijd.⁸ Inhoudelijk echter kon het verschil met Minnes *Brieven* niet groter zijn. De tekst werd voortaan bezorgd door de collaborateur Leo Poppe (1911-1997), in de jaren 1930 jeugdleider bij het fascistische Verdinaso en sinds mei 1941 stafleider en persverantwoordelijke van de Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen.⁹ Poppe eigende zich Minnes literaire creatie toe en transformeerde Pierken in "*de jongste collaborateur van Vlaanderen*"¹⁰. In Poppes handen werd de kleine proletarische jongen "*het ideale wapen om langs populaire weg de boodschap van de bezetter te propageren*"¹¹.

Pierkens ideologische discours in woord en beeld

De ideologische heroriëntering van Pierken bleek al duidelijk uit zijn eerste brief van 7 september 1941. Daarin bracht de jongen – wellicht tot grote verbazing van de trouwe *Vooruit*-lezer die zich Pierken herinnerde als de schalkse rebel en ideologische vrijbouter uit de jaren 1930 – ongegeneerd verslag uit van het reisje naar Duitsland dat hij met de collaborerende Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag) had gemaakt. Tijdens die reis heeft Pierken met eigen ogen kunnen vaststellen dat de vele – in Vlaanderen welig tierende – gruwelverhalen over de Duitsers en Duitsland klinkklare onzin zijn. De Duitsers zijn geen “mannen in beestenvellen [...] mee hoorens op hulderen kop en van bloed druppende messen tusschgen hulder tanden”¹². Nee, net in dat land dat beticht wordt van “baarbaarsche ferdrukkinge” en “ongersnoot” heeft Pierken zich “frijer gevoelt of in de klasse van den broeder” en nooit heeft hij “beeter [z]ijnen buik kunnen fol eeten”. Voor de kleine jongen is het dan ook een uitgemaakte zaak dat Duitsland niet het land is van onderdrukking en armoede maar van vrijheid en overvloed. De ‘ware’ vijand is niet de Duitser, maar wel “de englichman” en “den bolschgewiest” die vanuit geopolitieke overwegingen autonome landen binnenvallen, maar vervolgens pretenderen dat zij enkel “de vrijheit der kleine folkeren” willen beschermen.

In één enkele brief slaagt Poppe er dus in om Pierken in het collaborerende kamp te plaatsen en ideologisch stevig te verankeren. Nochtans ontleende Poppe de setting en de personages van zijn beeldverhaal integraal aan Minne. Net zoals in de jaren 1930 blijft Pierkens leefwereld beperkt tot de dagelijkse gebeurtenissen rond de keukentafel van de proletarische familie De Spiegelleire en tot amusante belevenissen in de klas. Alleen worden de verhalen nu doorkruist door nieuwe ideologische scheidslijnen. Zo is de katholieke leraar-broeder, die in Minnes brieven fungeerde als het middel bij uitstek om de christelijke moraal op de korrel te nemen, vervangen door de schoolmeester, een antifascist die pleit voor vrijheid en democratie maar in zijn klas geen dissidente meningen duldt en onvoorwaardelijke gehoorzaamheid eist. Pierken en zijn vrienden daarentegen vertegenwoordigen de ‘volkswil’ en spreken volop de taal van de Nieuwe Orde.¹³ Zo schrikt Poppe er niet voor terug om het typisch antisemitische discours van de nazipropaganda uit een onschuldige kindermond te laten komen, een techniek die de minachtende uitspraken niet alleen vergoelijkt maar ze daarenboven ook nog eens rechtsgeldigheid geeft. De waarheid komt immers uit een kindermond. Wanneer Pierken en zijn vrienden het in juni 1942 hebben over de verordening die het dragen van de Jodenster verplicht stelt, vertelt een van de kinderen een rechtstreeks aan de propaganda ontleende anekdote over een onbetrouwbare Joodse bankier die een hardwerkende Vlaamse boer geld aftroggelt. Op basis van dit verhaal besluiten de vrienden dat het toch een goede zaak is dat men de Joden binnenkort aan hun ster zal herkennen.

Naast de Joden krijgen ook de westerse geallieerden het zwaar te verduren. Deze anti-Amerikaanse en anti-Britse gevoelens komen het sterkst tot uiting in een brief van 11 januari 1942, waarin Pierken een eigentijdse versie neerpennt van het Drie-

Brieven van Pierken

Voor of tegen de blotte billen

Jongens zeit den Broeder almeteens van den morgen in de klaas we koomen nu aan een duistere blaadzeide van d'Eilige Geschiedenies. We vreven wij allemal ons ogen uit om klaar te zien en goet te ooren. We koomen aan den ondergank van Sodoma zeit hij mee nen grotten zugt. Brrr zeiden al de jongens al beevent in ulder eigen gardevoe van de broken want als den Broeder over de ontugt spreekt wort hij geel en groen geleik een solferpriemken dat begint te branden.

Sodoma riept hij al buiderend was een grotte stat machtig door handel en neiverheit en waar de menschen in got geloofdegen en iederen zondag pliegtbewuust ulderen penik stortegen in den ooferblok tot gloorie van den gotsdienst, het huisgezin en den helgendom. Maar almeteens zijn daar nen oop gostloogenaars op den markt verschgeenen en ze ebben de kriestelijke jeugt opgemaakt. Haja de soosjelijsten zeit ik. Zuust Spiegelleire zeit den broeder en ik kreeg een Eilig zaantsen mee tweehondert daagen aflat. Die soosjelijsten zeit den Broeder leefdegen geleik ooveral in braspartien en veelwijverei.

Haja zeit roosten Teelesfoor die tsaloes was van mijn zaantsen mee mijn tweehondert daagen faakansse op in den eemel, gelijk den keunink van den Maarok. Maar in de plaatse van een zaantsen kreeg hij tweehondert werkworden. Wate riept de Broeder den keunink van den Maarok is onzen bontgenot en hij eeft zijn bloet vergotten naast het onze. Hij en eeft hij niets te zien mee al die bolsveiesten, antekriesten en nuudiesten die den weerelt naar den dieperiek elpen. Wat zijn dat vroegt ik nuudiesten? Wel dat waaren dedie zeit den Broeder die langst de straate liepen zonder ulder broek aan mee zijn handen voor zijn hoogen. Dat is tans geleik aan de zee zeit Faalentijn die naar Oostende geweest was binst zijn faakansse in mijn hoor, mee niets anders of een paar bretels aan zeit hij. Ja jongens zeit den Broeder ons Eere kost dat niet bleiven verdraagen al die blotte billen en hij eeft hij

ulder stat mee petrol overgotten en in brande gestokken. Godoeme zeit Faalentijn weer in mijn hoor hij en eeft hij zeeker zijn werk maar ten elft gedaan want van waar zouden dedie in Oostende dan noch uitgekoomen zijn? Vraagt het aan den Broeder stakt ik hem op en hij vroegt het maar hij kreeg van tzelde laaken een broek of roosten Teelesfoor. Als dat ier ezoo is zeit ik gebaar ik van dooksken zulle, kzal t'liever tuis nen keer vraagen aan ons Konssieta ofdat die hekspleikaasse in haar franschge gaazette niet stat.

Maar ons Konssieta schgot tuis in nen grotten lach. O gij knul zeit zij het nuudiesme is de grotte hooverwining van den twientigsten ew, tis gezont, regtvaardich en looziek. Nen mens moed durven huidkoomen voor wat hij is. Ja ja zeit mijn moeder maar wat doede mee de deftiegheit? Baa zeit ons Konssieta dat zijn vlesleeten prinsliepen en een dwas ooverbleifsel van t'kriestendom. Binen t'fijftig jaar zulde de kriestenen noch aleen kennen aan ulder baajen onderbroeken en ulder emde tot oover ulder knoensels. Ze zulen ze mischgien noch in den muzee zetten op de foore aan nen fran den antree. Zeide niet beschgaamt zeit mijn moeder. Beschgaamt zei ons Konssieta, peisde gij mischgien dat ons Eere ons ons liechaam gegeeven eeft om als kapstok te gebruiken? Toe Pier zeit mijn moeder gat mij nen keer zeere om een pakken snuif agter den hoek omdat ik dat alemal niet meer zoo gehoort ebben, maar ik ben agter de deure bleiven staan. Als ekik peize oordege ik mijn moeder zeggen als ik getrouwt ben dat ik noch aleest mijn leveiken niet en dorst afdoen waar dat uw vader bei was. Lieven eemel lachtege ons Konssieta en ze sloegt op haar billen en kzag haar peizen k'zoude ik daar wel mee zijn bij meneere Gontran.

Als ik in den toebakwinkel kwaamt zeit dat wijf tegen mij tis weeral nen kluit hopslag zulle mee dat nieuw bandeken van de belastinge. Ja ja zeit ik den weerelt is ingewiekelt.

Brief van Pierken

Tis weere schgoole en kpeisdege in mijn eigen: Pier De Spiegelleire, schreif noch nen keer nen brief, kueste van antrenement!

Kben natuurelik vreed door de schgokkende gebeurtenissen geschokt geworden, maar kkomme stillekesan weere op mijn pleuje.

Want ge moet weten: kben veur een maant in duitshlant in vakansse geweeze mee de kinders van «De Flak». Voliaa, tes ter uit en os ge mij schief wilt bezien, meugde!

len dijnge kan ik u verassereeren: zen hier in den beltiek mee ons de vijf minuute ghouwen, de laatste jaaren. De duitshgys hadden ze ons getoocht als mannen in bestenvellen (bij ons zaacht ge alleene de madams zoo rontloopen in de Feldstraate!), als mannen zech ik mee hoorens op hulderen kop en van bloot druypende mēssen tusschigen hulder tanden. Zen ons gezeit dat de voerkemenschgen gheelder dāngen den dokteur Leie ferfloektegen omdat ze noch slejter als slaaven bejandelt werden.

Zen ons gezeit dat de staasje van Keule zoo plat of een figje lag, enzoovoortsch, enzoovoortsch, te feele om te melden, — noch genoech om ne Vooruit van achtenfeertich pazen fol te schreiven!

Auel, in dat lant van de baarbaarsste jerdrukkyngje en van den ongersnoot hebbig mij frijer gevoelt of in de klasse van den broeder en noot hebbig beeter mijnen buik kunnen fol eeten.

Ik ga daar nu nie ferdier oever uitwijden, want ik wil mijn erinneeringen versich bevaaren om ze laeter als Spiegelleires memories te laaten uitgeejen. Aprēs Koe, of hoe zegge ze dat in fransch? Daar is noch ne goete stuifer mee te ferdien en ge gaat deure voor nen heeler piet, diet allemaalt op foerhant gewoeten heeft. Daarbei ne menschg moe ook al ne keer op zijnen avenier nijzen, gelijk of ons Godelieve zecht. In ze gaat tsavonts uit mee nen feltbeber.

De menschg er feranderleik zecht den broeder en kzoet moeten geloofen ook. Verleeden jaar kosten de duitshgys daar nie rap genoech zijn.

Kosten ze toch maar al in Gent zijn, zuchtigtoegen ze allemaalt in ons siraalse. En zulder uitfallen op den englichmen: datij maar goet was om den inhout van wijnkels van vreuwenbroeken en odekolonje op te laaen in zijn kamions en om wech te loopen van alstij het geluit hoort van een duitshg lugtkarabientse van op de foore.

En an tfront vastt maar effen azoo. Onzen Homer zecht dat de piotten allemaalt omhooghe weezen als ze een duitshg flegmaksiene zaagen en uitroepetegen: Tes iene van d'onze!

Maar nu zijn zallemaal kontent dat den englichmen geen eeten meer binne laat, want zij hen genoech foorraat in hulderen kelder, diegene die da zochten! Ze zijn jerrukt als de engelsche fleggers teverst hun eiers laten fallen in ons lant. Ze staan effenaf in juur en flam als de englichmen saamen mee den bolschgewiest in teen of tander lant binnenfallen om de frijheit der kleine folkoren te beschgermen. Want engelant foelt zich angetrokken tot den petrol van Irak, Syrien en Iran, gelijk ons faader naar zijnen demie.

Alee, alee! zelt mijn faader, die achter mijn sohgwouder stont te leezen, gaade weere beginne mee op mijn kappe te zittje?

En omdat ik hem niet op zijn plaaste zou kunnen zetten, zettege mijn faader voor alle zekerhijt den inktpot op zijn plaaste.

Daarmee vastt uit mee mijn korrespondensie.

Pierken

en mijnen buik fol kunnen eeten van vreuwe

breuten en odekolonje op te laaen

in zijn kamions

en om zoch te

leuzen

Alee, zelt mijn faader, die achter mijne sohgwouder stont te loopen

Pierken

...

Links: een 'echte' Brief van Pierken. Ontwerp Frits van den Berghe. © SABAM Belgium 2009. (Uit: Koekoek, 10/09/1931)
 Rechts: de eerste aflevering van de 'valse' Brief van Pierken. Ontwerp Leo De Budt. (Uit: Vooruit!, 07/09/1941)

koningenverhaal. Hierin fungeren Churchill, Roosevelt en Stalin, de aanvoerders van de geallieerde legers, als moderne versies van de Bijbelse wijzen die vanwege de precare oorlogssituatie naar Bethlehem trekken om bij het kindje Jezus de vrede af te smeken. Na een korte onenigheid over de vraag onder welke vlag de geallieerden zullen optrekken – de Union Jack, de Stars and Stripes of de vlag van de Sovjet-Unie – komen ze tot een vergelijk en kiezen ze voor de davidster, die hun door Ahasverus wordt aangeboden en die hen als beschermheren van de Joden symbolisch verenigt. Deze kleine details – die ook worden doorgezet in de illustraties (de Jodensterren op de jas van Churchill) – geven duidelijk aan dat het anti-semitische discours niet altijd even uitgesproken is, maar wel als een voortdurende onderstroom aanwezig blijft. In Bethlehem weigert Jozef de geallieerden echter de toegang tot de kribbe, een verbod dat hij voor elk van hen motiveert. Zo verwijt hij Stalin dat de kerken in Rusland zijn omgevormd tot paardenstallen, hij noemt Churchill de uitvinder van de concentratiekampen voor vrouwen en kinderen en hij beschuldigt Roosevelt ervan samen te zweren met de Joden die Christus hebben vermoord. Ook argumenteert hij dat het ongepast is vrede te zoeken nadat ze zelf jarenlang op oorlog hebben aangestuurd. De geallieerden krijgen dus het deksel op de neus en kunnen enkel bedremmeld vaststellen dat hun plaats rond de kribbe al is ingenomen door drie andere koningen – een blonde Germaan, een donkerharige Romein en een Japanner. Dit driemanschap verzinnebeeldt de hechte alliantie tussen het nazistische Duitsland, het fascistische Italië en het door expansiezucht gedreven Japan, een alliantie die Pierken ten volle sanctioneert door de drie vertegenwoordigers van deze naties toe te laten tot de stal en hun “veele gezonde en frissche” kinderen te laten spelen met hun broertje in de kribbe.

Dit alternatieve Driekoningenverhaal geeft niet alleen inzicht in Poppes ideologische positionering, het is ook een treffend voorbeeld van de opmerkelijke wisselwerking tussen woord en beeld. De illustraties van De Budt zijn typische spotprenten die uitgesproken fysieke trekken uitvergrooten of lichamelijke gebreken in de verf zetten. De tekeningen van Churchill, Stalin en het echtpaar Roosevelt zijn onmiddellijk herkenbaar voor de eigentijdse lezer, ook zonder de bijhorende brief van Pierken te hebben gelezen. Toch is het vooral de tekst van Poppe die de karikaturale representatie vervolledigt. Terwijl bij Churchill uitsluitend wordt gefocust op diens lichamelijke kenmerken (“een blaashoof”¹⁴, “nen kinne in fier ferdiepingen” en “verkensoogskens, die de bijkans niet ziet zitten van ’t fet”), wordt Roosevelt bespot vanwege zijn fysieke én geestelijke zwakheid. De machtige Amerikaanse president is niet meer dan een bespottelijke man, die “eigentlich nie goe op zijn beenen [kan] staan” en wiens “agtbaren wederhelft [...] de broek traacht”. Eleanor Roosevelt wordt voorgesteld als een “Xanthippe” die vooral bekendstaat “om heuren bek, die nooit niet stille en staat en om haar tanden”, die haar man onder de knoet houdt en hem ertoe heeft aangezet zich in de oorlog te engageren. Deze karikaturen in woord én beeld komen met een zekere regelmaat terug, waarbij vooral Churchill en de Roosevelts het telkens opnieuw moeten ontgelden. Churchill wordt consequent voorgesteld als het schoothondje van Roosevelt, als een man die “meer ferstaat van wiskie en sigaren of van poli-

Brief van Bierken

Ter waeren nen keer drij keunlingen en ze zaten freed in nesten. Want ze waeren in oorloch en ze kregen op hulder kazakke dat schouwe gaf.

— Me zullen ene neemen uit den amerikaanschen drapo, den dieve heeft er 45, zet Franklin, den diene kan ter tege!

Maar omdan ze niet takkoortkame hem ze tons maar een sterrsgenoemen mee zes hoeken, angeboden door nen seekeren Aluavrus die daar zunst foorbijkwam en die hulder dobbel en dikke deed betaelen.

Asuu kwamen ze in Belthem an, mee een groot getoelv van keemels riij alle landen, Kommunistiesche keemels, engelsinsche keemels en feramerikaaniseerde keemels die aardiche sprongen makktenge, geleik op de muziek van hot-saening.

Maar an den ingang van 't sizleke stont er nen anderen Josef, nen feel gemeenderen kerel, want 't was maar nen temmerman.

— Wat komde gulder hier doen, zelt hij, ik heb hier al nen echtev en en nen eereel, mee hulder-ogevulde keemels kan ik niets doen.

Hewel Josef, zelt hij teegen den diene mee den zuerten mesliche, hedde vergeten dan de kerke maar goet waeren voor dancings en peerdastellen?

En gij Winston, tee zeerbet in name van de repifeerdighelt dade komi fraagen om suk in de loechen altemen meester te blieden over al de reikdommen van de aarde? Maar ken hebbe noch niet fergete d dade gij den uifinder zijt van koncentratiekampen voor vrowen en kinders.

En wat dat aanaat Franklin, 'in minzde van heer en meester te wilen speelen over geheel de weerelt, coudde niet deeter zorgen dan al de inuonders van uw land werk en eelen hen? Maar ge jult beneuwen eigen zak thumpo me deezen wiens sterrde dat gij hier meebrengt en die mijn eigen bloed fermoord hen.

Keert maar weers van waar dat de gekoomen zijt. Ge moet nu den vrede niet zoeken agter dade jaren lenk den oorloch sesogot het, Salut!

En binde dat hij weere in 't sizleke binneweg, sagen ze deur de spleete van de deure dan der 't drijle binnen waare? nen blonden Germanen, nen donkerbaartigen Romein en nen geelen Japanner. Het zagen der werkmenschen nit, kloot, ucbouwt en mee sterke handen. En hulder veele gezonde en frissche kinders waeren an 't spelen mee hulder Broerke in de krebbe.

Den einen heet Winston; hij heeft de onfoorzichtigheit begaun den oorloch te ferdeklareeren aan Adolf den Germanen. Winston es gemakkelek te erkennen. Hij heeft een maatschoof en rookt sigaren stietek nen fark. Hij heeft verkensoonskens, die de dikkans niet ziet ziffen van 't fet, en nen zinne in fier fardispingen.

Den andere heet Josef, hij heeft zaart stekteshaar en nen formidabelen moetsliche. Hij heeft de onfoorzichtigheit begaun zich den vriend te verklaren van Adolf en 't 't geniert mee Winston teagares te doen. Tot dat Adolf overschooten es en sindoden zit Josef in de patatten!

Maar wie datter terste in ds klonden zit es den derde: Franklin-Delano heet hij. Hij kan eigenlike nie zoe op sijn beenen stam en tes zynen aytbaren weder-helst die ds broek traecht. Zij es vooral gekerd om heuren bek, die nooit niet etid; en staat en om haar landen hee, maar omdat dese nogal... vooruit streuvend zyn!

Deeze Xantippe es het die heuren man opemaakt het in den Mido-de te linsen. En Franklin-Delano mee zyn scheeven kinne hee dat zoolange uitgehouden tot het den Mikado overschoot en hij op nen goejen morgen een halve vloote van Franklin naar den duweel tiep.

Nu zauten die drijke an 't palaberen wat datter hulder te doen stont. Winston middege de hulpe van Franklin-Delano voor zig alleene hen en Josef van Iselde. Maar Franklin hee al moette genoech om sijn eigen te helpen.

Op drij-koningendag zauten ze ook mee hulder handen in hulder haar te scharten loidet. Josef al 'mee ne keer zagt:

Als ik nog kleine was wierd 'erriet van osuu een kleine kind dat on de weerelt gekomen was om den vrede te brengen. Moesten we ons ne keer daar naarlog vanden, wie moet zoen me er noch niet goedkoop van of koomen?

Permit dan ze top nie meer witen van wat houd pillen maaken, kwamen ze takkoort. Maar welke sterrde ginzen ze nu volgen?

— Den Union-Dieck, sei Winston, dat trekt goet op een sterrde en dat es geheel de beschnafte en den onbeschnafte weerelt deure bekest. — Ja 't, sei Josef, geleik slagt gelt! Ik stelle voor van de Sterrde van de Sovjetunie te neemen, dat es ten minste een egte sterrde.

In het 'Driekoningenverhaal' waarin Churchill, Roosevelt en Stalin als moderne versies van de Bijbelse wijzen fungeren, is het antisemitische discours latent aanwezig. (Uit: *Vooruit!*, 11/01/1942)

“... die de drij keuningen...”; Roosevelt op zijn beurt is de schoothond van zijn echtgenote die spottend “een nieuwe Jeanne d’Arc voor de democratie”¹⁵ wordt genoemd.

Ook wanneer de oorlogskansen keren en Europa stap voor stap wordt bevrijd door het geallieerde leger, wijkt Poppe niet af van zijn discours. De Amerikaanse en Britse bevrijders worden gedegradeerd tot vernielzuchtige barbaren, die steden als Gent, Antwerpen en Brussel tot puin schieten en ontelbare burgerslachtoffers maken. Van dergelijke barbaren kan men volgens Poppe onmogelijk verlossing verwachten.

Pierken is dood, leve Pierken!

Gent werd op 7 september 1944 bevrijd. Diezelfde dag liep het eerste nummer van *Vooruit* als bevrijd dagblad van de persen. Poppe en De Budt werden samen met andere collaborerende *Vooruit*-medewerkers gedagvaard en tot gevangenisstraffen veroordeeld. De Budt, die tijdens het proces had verklaard dat hij de *Brief van Pierken* onder dwang had geïllustreerd, werd in beroep vrijgesproken; Poppe, die al in augustus 1944 via Duitsland naar Argentinië was gevlucht, ontliet zijn straf.¹⁶ Pierken zelf kwam ongeschonden uit de oorlog. Op 7 oktober 1945 ontfermde Minne zich weer over zijn door Poppe gekaapte en schaamteloos gerecupereerde rubriek en hij rekende in zijn geheel eigen stijl af met het gecompromitteerde verleden van zijn geestelijk kind. In zijn eerste naoorlogse brief richtte Pierken zich rechtstreeks tot de opsteller van *Vooruit* om zijn naam te zuiveren: *“Alswaanneer dak u schrijf ist om u te late weeten dat de staat van mijne gezondheid nog altijd prefect is en als ge tsoms diene geestigaart moest teegekomen die onder mijne valsche name van zijn late gegeven heeft in die zwarte gazette van binst den oorloch moogt ge hem beleeft zeggen dat hij goe moe opletten van tegen mijne geevel niet te lopen. Want zuust is zuust en ze zouwde zij ezoo op den duur nog ne mensch zijn reepetatie schenden en hem uitgeeven voor wadat hij niet en is. ’t Is maar dade van die lolekesheeren vind die hulder amezeeren mee mij te vraagen, zeg Pier zeggen ze, zijde bij de Hitlerjeugd nie meer dan? Maar mijn vaader zegt dak mij dat ezoo nie ter herte moe trekken en da iedereen, wel weet dater op de famielde Spiegelleire niets te zegge valt.”*¹⁷ Dat de *Brief van Pierken* tot aan Minnes dood in 1965 een vaste waarde zou blijven in *Vooruit*, is het duidelijkste bewijs dat de kleine volksjongen erin slaagde zijn oorlogsverleden definitief van zich af te werpen.

Dit artikel is een bewerking van de lezing *Journalistic comics in a Belgian newspaper before and during the Second World War* die door de auteurs werd verzorgd op het congres *Global Languages, Local Cultures* (ACLA 2009, Cambridge, MA, 26-29 maart 2009).

- (1) Voor een beeld van de politieke, sociale en economische ontwikkelingen in de jaren dertig van de vorige eeuw in België, zie M. REYNEBEAU, *De eeuw van België*, Tiel: Lannoo, 1999, p. 87-111; M. VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België, een land in crisis. 1913-1950*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 2006.
- (2) M. REYNEBEAU, *De eeuw van België [...]*, p. 88-89.
- (3) Zie onder meer A.M. MUSSCHOOT & Y. T'SJOEN, "Gent, kop en hart, ge zijt een schone stad". De literatuur en het Vlaamse Volkstoneel. In: A. CAPITEYN (red.), *Interbellum in Gent 1919-1939*, Gent: Stadsarchief en Museum Arnold Vander Haeghen, 1995, p. 153-165.
- (4) Voor een historiek van *Koekoek* (1931-1935) en de *Brief van Pierken* in *Vooruit* in de jaren 1930 zie A.M. MUSSCHOOT & Y. T'SJOEN, De vruchtbare samenwerking tussen Richard Minne en Frits van den Berghe. In: *Frits van den Berghe en Richard Minne. Stripverhalen 1931-1935*, Gent: Snoeck-Ducaju & Zoon, 1996, p. 7-19; V. NEYT, *Een tong van lijntses. Geannoteerde leeseditie van de Brieven van Pierken (1931-1935)*. Richard Minne & Frits van den Berghe, Gent: KANTL, 2002.
- (5) Y. T'SJOEN, Den vedelaar met zijn gesprongen snaar. De artistieke verwantschap tussen Richard Minne en Frits van den Berghe. De "beeldekens" in woord en beeld. In: *Een tong van lijntses. [...]*, p. 7-15.
- (6) M. DAANE, *De vrijheid nog veroveren. Richard Minne 1891-1965*, Amsterdam: De Arbeiderspers, 2001, p. 299.
- (7) Voor een beeld van de pers in België tijdens de bezetting, zie E. DE BENS, *De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur (1940-1944)*, Antwerpen: Nederlandsche Boekhandel, 1973; E. DE BENS & K. RAEYMAECKERS, *De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, vandaag en morgen*, Leuven: LannooCampus, 2007, p. 44-57.
- (8) M. DAANE, *De vrijheid nog veroveren [...]*, p. 303.
- (9) P.J. VERSTRAETE, Leo Poppe. In: R. DE SCHRYVER (e.a.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel: Lannoo, 1998, p. 2499-2500.
- (10) M. DAANE, *De vrijheid nog veroveren [...]*, p. 304.
- (11) M. DAANE, *De vrijheid nog veroveren [...]*, p. 304.
- (12) *Vooruit*, 07/09/1941. Ook de volgende citaten zijn aan deze *Brief van Pierken* ontleend.
- (13) M. DAANE, *De vrijheid nog veroveren [...]*, p. 303.
- (14) *Vooruit*, 11/01/1942. Ook de volgende citaten zijn aan deze *Brief van Pierken* ontleend.
- (15) *Vooruit*, 16/05/1943.
- (16) M. DAANE, *De vrijheid nog veroveren [...]*, p. 331.
- (17) *Vooruit*, 07/10/1945.

BIBLIOGRAFIE

- M. CLIERIECK, Richard Minne in de Groene Amsterdammer. De 'Brieven van Pierken' – 'Uit het dagboek van Pierken'. In: *Kreatief*, 31(1997)2, p. 22-40.
- M. DAANE, *De vrijheid nog veroveren. Richard Minne 1891-1965*, Amsterdam: De Arbeiderspers, 2001.
- E. DE BENS, *De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur (1940-1944)*, Antwerpen: Nederlandsche Boekhandel, 1973.
- E. DE BENS & K. RAEYMAECKERS, *De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, vandaag en morgen*, Leuven: LannooCampus, 2007.
- R. DE SCHRYVER e.a., *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel: Lannoo, 1998.
- A.M. MUSSCHOOT & Y. T'SJOEN, "Gent, kop en hart, ge zijt een schone stad". De literatuur en het Vlaamse Volkstoneel. In: A. CAPITEYN (red.), *Interbellum in Gent 1919-1939*, Gent: Stadsarchief en Museum Arnold Vander Haeghen, 1995, p. 153-165.
- A.M. MUSSCHOOT & Y. T'SJOEN, De vruchtbare samenwerking tussen Richard Minne en Frits van den Berghe. In: *Frits van den Berghe en Richard Minne. Stripverhalen 1931-1935*, Gent: Snoeck-Ducaju & Zoon, 1996, p. 7-19.
- V. NEYT, *Een tong van lijntses. Geannoteerde leeseditie van de Brieven van Pierken (1931-1935)*. Richard Minne & Frits van den Berghe, Gent: KANTL, 2002.
- M. REYNEBEAU, *De eeuw van België*, Tiel: Lannoo, 1999.
- Y. T'SJOEN, Den vedelaar met zijn gesprongen snaar. De artistieke verwantschap tussen Richard Minne en Frits van den Berghe. De "beeldekens" in woord en beeld. In: *Een tong van lijntses. De Brieven van Pierken in Koekoek (Vooruit)*. Richard Minne en Frits van den Berghe, Gent: KANTL, 2002, p. 7-15.
- M. VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België, een land in crisis. 1913-1950*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 2006.